

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____

Реєстраційний № _____

«__» _____ 20__ р.

«__» _____ 20__ р.

**СФЕРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ
ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ М. КРИВИЙ РІГ**

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗСП-м-22
ступінь вищої освіти магістр
спеціальності 011 Освітні,
педагогічні науки
Ковальної Аліни Ігорівни

Керівник доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи,
кандидат педагогічних наук, доцент
Шимко Ія Миколаївна
Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

_____

_____

_____

Кривий Ріг – 2023

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Ковальова Аліна Ігорівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційного роботи відбудеться « _____ » _____ 2023 року об _____ годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, освітньо-професійної програми «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю».

Адреса: навчальний корпус № 4 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Героїв АТО, буд. 79А.

Науковий керівник: **Шимко Ія Миколаївна,**
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, кандидат педагогічних наук,
доцент Криворізького державного педагогічного університету

Рецензент: **Размолодчикова Іванна Вікторівна,**
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. У роботі вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено експериментальну базу, особистий внесок і результати апробації кваліфікаційного дослідження.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ (_____).

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	
1.1. Соціально-педагогічна діяльність як наукова категорія соціальної педагогіки.....	10
1.2. Соціальний педагог як суб'єкт соціально-педагогічної діяльності.	14
1.3. Особливості соціально-педагогічної діяльності в умовах війни	19
Висновки до першого розділу.....	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ МІСТА КРИВИЙ РІГ	
2.1. Визначення специфіки соціально-педагогічної діяльності закладів освіти міста Кривий Ріг в умовах війни	23
2.2. Основні види професійної діяльності соціальних педагогів в умовах війни.....	30
2.2.1. Організація дистанційної освіти.....	31
2.2.2. Волонтерство.....	33
2.2.3. Соціально-педагогічне консультування.....	35
2.2.4. Підвищення кваліфікації.....	36
2.3. Порівняльна характеристика видів соціально-педагогічної діяльності довоєнного періоду та в умовах війни.....	40
Висновки до другого розділу	43
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	
3.1. Роль соціального педагога у формуванні моральних цінностей здобувачів освіти в умовах війни.....	45
3.2. Методичні рекомендації соціальним педагогам щодо організації професійної діяльності в умовах війни	48
Висновки до третього розділу.....	50
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	54
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціально-політичні умови, в яких опинилася Україна після 24 лютого 2022 року важко назвати просто складними. Це умови, які назавжди змінили подальше життя кожного громадянина держави, визначили вектор розвитку ментальності української нації, укріпили національно-патріотичний рух, продемонстрували усьому цивілізованому світу силу єдності та українського народу.

Уведення указом Президента України В. Зеленським воєнного стану в державі спричинило глобальну перебудову практично усіх сфер життєдіяльності людей. Не виключенням стала й освітня сфера. Маючи досвід попередніх декількох років роботи за дистанційною (частково змішаною) формою навчання, що було спричинено світовою пандемією COVID-19, освітяни гідно витримали випробування війною та довели, що український педагог - то є зразок невичерпної енергії, винахідливості, почуття гумору та безмежного співчуття до кожного.

Соціально-педагогічна діяльність як невід'ємна складова освітньої системи відіграє ключову роль у формуванні та всебічному розвитку особистості. Теоретичні аспекти впровадження соціально-педагогічної діяльності досліджували такі науковці як: О. Безпалько, В. Бочарова, Р. Вайнола, М. Васильєва, П. Гусак, І. Зверева, І. Зязюн, А. Капська, Л. Коваль, Г. Лактіонова, А. Мудрик, С. Пальчевський, В. Поліщук, І. Савельчук, М. Сакурова, С. Хлебик, Т. Хмурина, З. Шевців, та інші.

Професійна підготовка соціальних педагогів є предметом наукового вивчення такими дослідниками як: М. Бершадська, Т. Василюк, О. Карпенко, О. Кірдан, С. Когут, І. Козубовська, К. Корсак, В. Кремень, Н. Лавриченко, І. Мигович, Н. Ничкало, О. Огієнко, В. Поліщук, Л. Пуховська, Л. Романовська, А. Сбруєва, С. Сисоєва, Т. Смагіна, І. Размолодчикова, Ю. Рябова, С. Харченко, В. Шинкарук, І. Шимко та інші.

Різні види соціально-педагогічної діяльності вивчали: В. Байдик (соціально-педагогічна підтримка); О. Безпалько, Р. Вайнола, Ю. Гапон (волонтерська діяльність); Є. Дубровська, О. Дронова, Н. Заверико, О. Залеська, І. Зверєва, І. Зубіашвілі, О. Калашник, Р. Калениченко, А. Капська, Л. Ковальчук, Т. Лактіонова, М. Лукашевич, Н. Лунченко, Л. Мельник, З. Мірошник (психологічна робота); Л. Оліференко, О. Соловійова, М. Шакурова (консультативна допомога).

Варто сказати, що за час воєнного стану в Україні науковцями здійснено ряд досліджень, зокрема й у соціально-педагогічній площині, організовано і проведено науково-практичні конференції, круглі столи, методичні семінари тощо.

Важливим завданням соціального педагога закладу загальної середньої освіти у складний воєнний час, на переконання Н. Дмитренко, стає надання учасникам освітнього процесу знань щодо ознак та фаз стресового стану, стратегій поведінки в різних умовах та ситуаціях, формування особистої відповідальності за власне життя, здоров'я, емоції та дії; здійснення профілактики дистресів; підвищення рівня стресостійкості, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; формування практичних навичок саморегуляції, здатності справлятися з невизначеністю та складністю обставин оточуючого життя; навчання підтримувати соціальне та емоційне благополуччя, співпереживати та конструктивно вирішувати конфлікти; усвідомлення цінностей, пов'язаних з ідеями демократії, громадянської позиції, моралі, справедливості, рівності, свободи, прав людини тощо [4].

Так, в інформаційно-аналітичному збірнику «Освіта України в умовах воєнного стану» визначається низка викликів для психологічної служби освіти, які спричинила агресія проти України, зокрема:

1. Значне зростання чисельності учасників освітнього процесу, які отримали психологічні травми різного ступеня внаслідок військових дій та потребують постійної психологічної підтримки й допомоги.

2. Брак практичних психологів/послуг із психологічного супроводу під час освітнього процесу з огляду на зростаючу потребу.

3. Неготовність педагогічних працівників до надання базової психологічної підтримки та до роботи з дітьми, які отримали психологічну травму.

4. Неєфективна система підтримки педагогічних працівників і практичних психологів під час роботи в стресових умовах та з дітьми, які отримали психологічну травму.

5. Недостатня обізнаність батьків у сфері психічного здоров'я та їх неспроможність надавати психологічну підтримку дітям.

6. Необхідність упровадження чітких алгоритмів перенаправлення та протоколів реагування для педагогічних працівників у разі неспроможності впоратися самостійно з проявами психологічної травми [20, с. 210].

Очевидно, що російська агресія поставила освітян, зокрема соціальних педагогів і соціальних працівників перед серйозними викликами – мобілізацією моральних, психологічних, духовних і фізичних сил для того, щоб гідно продовжити соціально-педагогічну діяльність в надважких умовах воєнного стану. Тому актуальною є тема магістерської роботи, яка спрямована на дослідження сфери та особливостей діяльності соціальних педагогів в умовах війни на прикладі міста Кривий Ріг.

Мета дослідження: теоретично дослідити особливості професійної діяльності соціальних педагогів та визначити специфіку соціально-педагогічної роботи в умовах війни.

Завдання дослідження:

1. Дослідити особливості соціально-педагогічної діяльності соціальних педагогів;

2. Визначити основні види професійної діяльності соціальних педагогів в умовах війни;

3. Здійснити порівняльну характеристику умов праці соціально-педагогічних працівників довоєнного періоду та періоду війни;

4. Розробити методичні рекомендації соціальним педагогам щодо організації професійної діяльності в умовах війни.

Об'єкт дослідження: організація і процес соціально-педагогічної діяльності.

Предмет дослідження: сфера і особливості професійної діяльності соціальних педагогів в умовах війни на прикладі м. Кривий Ріг.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що організація соціально-педагогічної діяльності закладу освіти у воєнний час може бути більш ефективною за таких умов, зокрема:

- дотримання балансу між психологічним станом особистості соціального педагога та його професійним навантаженням;

- залучення громадськості міста до виконання завдань військових (плетіння маскувальних сіток, виготовлення кікімор, приготування їжі, збір теплих речей тощо);

- виконання професійних завдань соціального педагога за пріоритетністю, зважаючи на умови воєнного стану;

- систематичне підвищення кваліфікації задля ефективного виконання соціально-педагогічної діяльності.

Задля досягнення мети та виконання сформульованих завдань було використано комплекс загальнонаукових і суто педагогічних **методів дослідження**, а саме:

- *теоретичні* – вивчення й аналіз наукової літератури, визначення основних форм та методів соціально-педагогічної діяльності у воєнний період; обґрунтування умов організації соціально-педагогічної діяльності;

- *емпіричні* – анкетування, опитування, спостереження, бесіда задля конкретизації та уточнення особливостей організації професійної діяльності соціальних педагогів в умовах війни.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання розроблених на основі глибокого теоретичного аналізу та

практичного досвіду методичних рекомендацій соціальним педагогам щодо організації професійної діяльності в умовах війни.

Наукова новизна дослідження:

- *з'ясовано та деталізовано* види професійної діяльності соціальних педагогів у воєнний час;
- *уперше обґрунтовано* специфіку соціально-педагогічної діяльності в умовах війни;
- *здійснено* порівняльну характеристику видів соціально-педагогічної діяльності довоєнного періоду та в умовах війни на прикладі міста Кривий Ріг.

Апробація результатів дослідження.

1. Ковальова А. І. Соціальний педагог як суб'єкт соціально-педагогічної діяльності. Освіта ХХІ століття: аксіологічний вимір: збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Нікополь, 19 травня 2023 року). Нікополь : Навчально-методичний кабінет, 2023. 342 с. С. 250 – 255.

2. Ковальова А. І. Професійна діяльність соціального педагога в умовах війни. Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект: збірник наукових і науково-методичних праць [електронний збірник] / редкол. І. Шимко, Т. Василюк, І. Лисоконь, З. Мірошник, І. Размолодчикова та А. Зичков. Вип. 5. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 157 с. С. 143 – 144.

База дослідження: заклади загальної середньої освіти міста Кривий Ріг: Криворізька гімназія № 91, Криворізька гімназія № 51, Криворізька гімназія № 90, Криворізький Центрально-Міський ліцей.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Соціально-педагогічна діяльність як наукова категорія соціальної педагогіки

Соціально-економічний розвиток в Україні відбувається нерівномірно. Причин для таких коливань безліч, проте до основних можна віднести фінансову нестабільність на світовому рівні, високий рівень корупції, низькі постійний дефіцит державного бюджету, що в свою чергу не дає змогу підняти державні стандарти соціального захисту до належного рівня, техногенні катастрофи, стихійні лиха, пандемію, війну тощо. За останні два десятиліття значущість соціальної роботи зросла в рази, що обумовлюється суспільним попитом на послуги населенню, зокрема його найбільш вразливим категоріям.

Очевидно, що для виконання професійних обов'язків соціального працівника чи соціального педагога мають бути фахівці з відповідною освітою, рівнем знань та набором компетентностей. Вітчизняна освіта, зокрема вища, прагне до забезпечення ринку праці такими кадрами та реалізує через заклади вищої освіти низку освітніх програм з підготовки фахівців для соціальної та соціально-педагогічної сфери. До прикладу, загалом по Україні спеціальність 231 Соціальна робота є в 79 ЗВО, по Дніпропетровській області закладів, де можна здобути фах соціального педагога чи соціального працівника, таких закладів вищої освіти 6. При цьому, все ще залишається дефіцит кадрів на вітчизняному ринку праці.

Провідною наукою для підготовки фахівців для соціально-педагогічної сфери залишається соціальна педагогіка. Проаналізуємо основні наукові поняття з царини соціальної педагогіки.

Варто зазначити, що сам термін «соціальна педагогіка» був уведений у науковий обіг зарубіжними дослідниками, зокрема це А. Дістервег та К. Магер, і визначався як наука, яка займається вивченням умов формування суспільства в цілому [28, с. 18].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки проблему соціальної педагогіки вивчають О. Безпалько, Р. Вайнола, М. Васильєва, Т. Василюк, Н. Видишко, О. Галян, О. Дубасенюк, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, М. Козирєв, С. Коляденко, М. Лукашевич, А. Марчук, А. Мудрик, В. Полтавець, І. Размолодчикова, І. Савельчук, Н. Сейко, Т. Семигіна, С. Хлеб'як, І. Шимко та інші.

На наше переконання, найбільш точно подає визначення «соціальної педагогіки» І. Зверєва. Так, авторка визначає соціальну педагогіку як науку про закономірності й механізми становлення і розвитку особистості у процесі освіти та виховання у різних соціальних інститутах, а також соціально орієнтовану діяльність освітніх, наукових, культурних та інших закладів та установ, соціальних інституцій, які сприяють формуванню соціальної активності дітей, молоді та дорослих у вирішенні політичних, економічних, соціальних та інших проблем [7].

У загальному розумінні соціальна педагогіка – це наука про соціально-педагогічні механізми формування особистості у соціумі, гармонізацію її взаємин у мікро- мезо- та макрорівнях [6].

Ще одне означення: соціальна педагогіка – це наука (галузь загальної педагогіки) про гармонізацію та гуманізацію взаємин особистості та середовища, тобто про соціалізацію особистості [3].

Усі визначення схожі в єдиному: соціальна педагогіка – це наука про людину і для людини, це наука, яка досліджує закономірності соціального розвитку особистості, етапи її соціалізації тощо. Також соціальна педагогіка є теоретичним підґрунтям для підготовки кваліфікованих кадрів для роботи в соціономічній сфері, тобто до роботи з людьми. Соціономічна сфера (система «людина – людина») сьогодні як ніколи потребує фахівців із профільною

освітою. Через різке збільшення кількості осіб, які потребують соціальної допомоги на усіх рівнях – від державного до місцевого, зростає затребуваність на компетентних спеціалістів, здатних працювати у надзвичайних умовах, у стані невизначеності, із людьми з нестабільним психоемоційним станом тощо. Отже, соціальна педагогіка, на наше переконання, є важливою наукою для підготовки сучасних висококваліфікованих фахівців для багатьох галузей, зокрема і для виконання соціально-педагогічної діяльності.

Соціально-педагогічна діяльність, це, перш за все, професійна діяльність, що орієнтована на надання соціально-педагогічних послуг усім учасникам освітнього процесу.

Серед вітчизняних науковців, які зробили великий вклад в дослідження особливостей соціально-педагогічної діяльності, є О. Безпалько, О. Василенко, С. Григор'єв, Л. Завацька, А. Капська, О. Караман, Б. Лихачов, Г. Лактіонова, М. Лукашевич, Л. Міщик, Ж. Петрочко, Г. Пустовіт, Т. Семигіна, С. Харченко та інші.

О. Караман визначає соціально-педагогічну діяльність як певний вид професійної діяльності, що полягає в забезпеченні освітньо-виховними засобами цілеспрямованої соціалізації, створенні сприятливих засад для всебічного розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості. авторка також зазначає, що соціально-педагогічна діяльність являється соціальною за спрямуванням та педагогічною за змістом [10].

З. Шевців зазначає, що соціально-педагогічна діяльність, безперечно, орієнтована на особистість, тому носить адресний, локальний характер і належить до розряду гуманних сфер діяльності [37].

Соціально-педагогічна діяльність володіє тільки їй притаманною сукупністю цінностей, яких потрібно дотримуватися в процесі практичної діяльності. Вони закладені в Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи, зокрема це:

- цінності, які відображають специфіку професійної діяльності;

- допоможи тому, який потребує твоєї підтримки чи захисту;
- цінності етичної відповідальності перед професією;
- соціальний педагог захищає гідність і цілісність професії, примножує її етичні норми тощо;
- цінності, пов'язані з потребами самореалізації самоствердження, самовдосконалення особистості соціального педагога [5].

У дослідженні А. Капської знаходимо таке визначення: соціально-педагогічна діяльність полягає у наданні допомоги людині, сім'ї, групі осіб, котрі попадають у складну ситуацію, шляхом матеріально-фінансової, морально-правової, психолого-педагогічної підтримки. Вона є засобом реалізації соціальної політики. Виходячи з цього визначення, науковець визначає мету соціально-педагогічної діяльності, яка полягає у сприянні людям успішно вирішувати їхні проблеми. Засоби досягнення цієї цілі – вивільнення і розвиток ресурсів людини, її соціального оточення, здійснення необхідних соціальних змін [31, с. 18].

Разом з тим, нерідко зустрічається поруч із поняттям «соціально-педагогічна діяльність» і поняття «соціально-педагогічна робота».

На думку науковців, зокрема О. Караман, О. Безпалько, Л. Завацької, І. Зверєвої, ці поняття дещо відрізняються та не є тотожними. Так, термін «соціально-педагогічна діяльність» визначається як більш загальний у порівнянні із «соціально-педагогічною роботою», та є абстрактним. Саме поняття «робота» входить у поняття «діяльність», що підкреслює їхню взаємозалежність. У контексті нашого дослідження поняття «соціальна робота» є більш вузьким, та визначається як певна організована практична складова соціально-педагогічної діяльності.

Соціально-педагогічна діяльність має значні можливості для подальшого розвитку, враховуючи потреби соціуму та активний розвиток соціально-виховних інституцій, здатних до продуктивної реалізації відповідних технологій [27, с. 34]. Разом з тим, соціально-педагогічна робота як суспільне явище являє собою своєрідну модель діяльності, спрямованої на

розв'язання завдань соціального виховання і соціально-педагогічного захисту [27, с. 35].

Відобразимо графічно взаємозв'язок соціально-педагогічної діяльності та соціально-педагогічної роботи на рис 1.1.

Рис. 1.1. Співвідношення соціально-педагогічної діяльності та соціально-педагогічної роботи

Таким чином, розуміємо соціально-педагогічну роботу як різновид соціально-педагогічної діяльності, який здійснюється у будь-якому соціальному інституті та спрямовується на конкретний об'єкт впливу.

У наступному параграфі звернено увагу на посаду соціального педагога як основного виконавця соціально-педагогічної діяльності.

1.2. Соціальний педагог як суб'єкт соціально-педагогічної діяльності

Основним суб'єктом соціально-педагогічної діяльності є соціальний педагог. Робота переважно у закладах освіти дає підстави стверджувати, що педагогічна освіта для соціального педагога є провідною. І до того часу, поки в Україні не почалася відбуватися підготовка кадрів безпосередньо за

спеціальністю, посаду соціального педагога обіймали виключно педагогічні працівники.

Розуміючи потребу в забезпеченні постійного кваліфікованого соціально-педагогічного супроводу усіх учасників освітнього процесу адміністрації закладів освіти на посаду соціального педагога брали педагогічних працівників, зокрема учителів-предметників. До того ж, частим явищем було і залишається до сьогодні суміщення посад, наприклад, вчитель хімії, маючи лише 0,5 ставки навантаження, працює соціальним педагогом також на 0,5 ставки. З одного боку, це дає змогу педагогічному працівнику працювати на повну ставку та отримувати відповідну заробітну платню, проте, на якості виконання соціально-педагогічної діяльності таке поєднання відображається не досить добре.

Сьогодні все ще немає затвердженого професійного стандарту для соціального педагога, що спричинює низку розбіжностей щодо його кваліфікаційних вимог. Для більш ґрунтовного розуміння основних професійних завдань соціального педагога вважаємо за доцільне проаналізувати такі документи, зокрема Положення про психологічну службу в системі освіти України та посадову інструкцію соціального педагога закладу освіти.

Положення про психологічну службу в системі освіти України було затверджено наказом Міністерства освіти і науки України у 2008 році. Саме відтоді біль-менш унормувалися вимоги до посади соціального педагога закладу освіти. Психологічна служба в системі освіти створюється задля своєчасного і систематичного вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей та сприяє створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти [26]. Також у Положенні визначені основні завдання, принципи та функції психологічної служби закладу освіти (таблиця. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Завдання, принципи та функції психологічної служби закладу освіти

Завдання	Принципи	Функції
збереження та зміцнення психічного та соціального здоров'я	науковість, цілісність і наступність	діагностично-прогностична
сприяння особистісному, інтелектуальному, фізичному і соціальному розвитку здобувачів освіти	індивідуальний підхід та конфіденційність	організаційно-методична
сприяння забезпеченню психологічної безпеки	професійна компетентність та відповідальність	корекційно-розвиткова
надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги всім учасникам освітнього процесу	людиноцентризм та партнерство	консультативна
впровадження ефективних психолого-педагогічних технологій навчання та виховання	доступність соціально-педагогічних та психологічних послуг (допомоги)	просвітницько-профілактична
	міждисциплінарність, комплексність і системність	соціально-захисна

Складено на основі джерела [26].

В Положенні про психологічну службу у системі освіти України визначено основні засади професійної діяльності соціального педагога, а саме:

- *що соціальний педагог здійснює*: соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти; просвітницьку і профілактичну роботу; вивчення та аналіз соціальних умов розвитку здобувачів освіти;
- *в яких видах діяльності бере участь*: робота педагогічної ради; планування і реалізація завдань соціалізації здобувачів освіти, їх

адаптації у нових умовах; надання допомоги сім'ям та дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах;

- чому соціальний педагог сприяє: захисту прав здобувачів освіти; взаємодії закладів освіти, родини та громадськості у вихованні здобувачів освіти; формуванню відповідальної поведінки; попередженню конфліктних ситуацій.

Отже, психологічна служба закладу освіти утворюється і діє відповідно до нормативних документів та регламентує діяльність соціального педагога та практичного психолога – основних посадових осіб такого структурного утворення.

Посадова інструкція соціального педагога закладу освіти – кадровий нормативний документ, який визначає функції, обов'язки, права, відповідальність та взаємини посадової особи.

До функцій, які покладаються на соціального педагога закладу освіти, відносяться зокрема такі: корекційно-розвивальна, профілактична, консультативно-просвітницька, організаційна, методична тощо.

До безпосередніх посадових обов'язків соціального педагога, як правило, відносять:

- планування власного робочого часу;
- знання та дотримання правових аспектів професійної діяльності;
- ведення банків даних на здобувачів освіти пільгових та вразливих категорій;
- підготовка статистичних звітів щодо результатів власної діяльності;
- підвищення кваліфікації.

Також у посадовій інструкції відображено права працівника. Так, визначається, що соціальний педагог закладу освіти у своїй професійній діяльності має право на таке: окреме приміщення для організації професійної діяльності; дотримання прав педагогічних працівників відповідно до чинного законодавства; звертатися до методичного кабінету за консультаціями для запобігання конфліктним ситуаціями тощо.

Відповідальність соціального педагога як посадової особи також регламентується посадовою інструкцією і настає у разі: порушення норм чинного законодавства та трудової дисципліни; недотримання посадових повноважень, етичних принципів соціальної роботи, моральних норм тощо.

Соціальний педагог закладу освіти відноситься до адміністративного персоналу, що зумовлює взаємини між членами колективу. Такі взаємини також визначаються посадовою інструкцією соціального педагога. Зокрема, соціальний педагог є членом педагогічної ради; безпосередньо взаємодіє із класними керівниками, батьківським комітетом. За потреби соціальний педагог взаємодіє зі службою у справах дітей та іншими органами, що забезпечують дотримання прав дітей.

Таким чином, аналіз нормативних документів, що визначають основні засади професійної діяльності соціального педагога, дав змогу визначити посаду соціального педагога як суб'єкта соціально-педагогічної роботи із здобувачами освіти. Уточнено його функції, обов'язки, права, відповідальність та взаємини за посадою.

На основі власного педагогічного досвіду зазначимо, що соціальний педагог закладу освіти – це важлива особа для учасників освітнього процесу, на яку покладаються різні професійні ролі. До прикладу, соціальний педагог має бути другом, вихователем, наставником для учнів, особливо тих, що відносяться до «групи ризику»; радником, консультантом – для батьків учнів; помічником, організатором – для адміністративного персоналу та колег. Тож, значущість такої штатної одиниці в колективі переоцінити важко, адже окрім функціональних обов'язків, від соціального педагога усі учасники освітнього процесу чекають на підтримку, взаєморозуміння, дружню пораду та толерантне ставлення незалежно від складності ситуації.

В умовах воєнного стану заклади освіти міста Кривого Рогу продовжували працювати. І якщо безпосередньо навчання було тимчасово призупинено, то соціально-педагогічна діяльність, волонтерська, адміністративна, господарська діяльність здійснювалися систематично та

своєчасно. Окреслимо особливості соціально-педагогічної діяльності в умовах війни в наступному параграфі розділу.

1.3. Особливості соціально-педагогічної діяльності в умовах війни

Після 24 лютого 2022 року життя усіх громадян України докорінно змінилося. Воєнний стан, що було введено, створив певні умови для подальшої реалізації освітньої діяльності закладів освіти. Абсолютна більшість загальноосвітніх закладів міста Кривого Рогу стала прихистком для вимушених переселенців, волонтерських осередків, пунктів надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги.

Охарактеризуємо особливості соціально-педагогічної діяльності в умовах воєнного стану.

Як вже було визначено, соціально-педагогічна діяльність є комплексом різних видів допомоги (соціальної, виховної, соціалізуючої, правової, захисної, превентивної, реабілітаційної тощо) особам, які опинилися у складних життєвих обставинах. Війна спричинила різке збільшення таких осіб та сімей, які потребували швидкого кваліфікованого втручання та реагування на проблеми, що виникли.

До основних проблем, з якими стикнулися заклади освіти і безпосередньо соціальні педагоги у воєнний час, можна віднести декілька.

1) Збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, які потребували розселення, оформлення правового статусу та грошової допомоги. Кривий Ріг одним із перших у Дніпропетровській області став приймати внутрішніх біженців – сім'ї, які постраждали від війни або рятували свої життя, заздалегідь виїжджаючи із потенційно небезпечних районів. Заклади освіти стали опорним пунктом для розселення, забезпечення гарячим харчуванням, засобами першої необхідності, речами та взуттям для тих, хто цього найбільше потребував. Навантаження на педагогічний та технічний персонал таких закладів освіти збільшилося в рази, проте педагоги гідно подолали тоді

та продовжують долати й досі такі виклики, а колективна згуртованість дала позитивний результат, який відчули «нові» криворіжці. Роль соціально-педагогічної допомоги при такому масовому напливі переселенців виросла в рази. Саме тому більшість педагогічних працівників, окрім самих соціальних педагогів, було задіяно в наданні таких соціально-педагогічних послуг, як: консультування, соціальна адаптація, соціальна реабілітація, правозахисна допомога, координація подальших дій ВПО, влаштування дітей до закладів загальної середньої освіти для подальшого навчання тощо.

2) Організація, супровід на підтримка волонтерської діяльності, направленої на всебічну допомогу збройним силам України та особам, які постраждали від війни. Облаштування територіальних осередків волонтерської допомоги збройним силам України, територіальній обороні, місцевим мешканцям з числа маломобільних, самотніх людей похилого віку, особам з інвалідністю тощо також стало щоденною роботою педагогів закладів освіти. Із залученням громадськості району, батьківського колективу, учнів та усіх небайдужих до страшних подій воєнного стану, в закладах освіти працюють волонтери. Кілометри маскувальних сіток, «кікімори», сотні ящиків продуктів харчування, інші необхідні речі для захисників та захисниць України було виготовлено, зібрано та передано за призначенням. Окрім безпосередньої волонтерської роботи, педагоги забезпечували порядок, охорону, координацію між різними громадськими волонтерськими організаціями, благодійними фондами та самими військовими, які замовляли певні види продукції.

3) Моніторинг здобувачів освіти, які виїхали за кордон у зв'язку із війною та надання щоденних звітів до органів виконавчої влади з метою встановлення об'єктивних даних щодо таких учнів. Незважаючи на складні умови, спричинені війною, педагогічні працівники продовжували виконувати професійну діяльність, зокрема здійснювати постійний моніторинг місця знаходження здобувачів освіти, умов їх проживання та навчання. Частина населення виїхала за кордон, частина – в більш безпечні регіони України.

Відповідно, така категорія учнів змушена була або продовжувати навчання у звичному колективі лише дистанційно, або відвідувати заклад освіти за місцем перебування. Фактичний стан навчання відслідковували класні керівники, а соціальний педагог закладу освіти відстежував місце знаходження дітей пільгових категорій. Тож, соціально-педагогічна діяльність у воєнний час стала більш напруженою, відповідальною та очевидно необхідною задля збереження класних учнівських колективів. Звітна інформація, яка акумулювалася в управліннях освіти та науки, а потім в узагальненому вигляді передавалася до Міністерства освіти і науки України, також збиралася педагогічними працівниками, що звісно посилило навантаження на працівників.

4) Виконання професійних обов'язків в умовах ненормованого навантаження, постійного стресу на невизначеності. Окрім професійної діяльності, педагоги як громадяни країни, яка перебуває в стані повномасштабного воєнного вторгнення іншої держави, щоденно відчують стрес через сигнали повітряної тривоги, новин з фронту, страхи за своїх дітей та близьких людей, панічні атаки тощо. Збільшення професійних обов'язків, спричинених новими обставинами, негативно впливають на психоемоційний, фізичний, моральний стан особистості педагога. До того ж, через виїзд частини педагогічних кадрів через війну, для тих, хто залишився працювати, автоматично збільшилося навантаження.

Таким чином, ми намагалися висвітлити особливості здійснення соціально-педагогічної діяльності в умовах війни, уточнити основні проблеми, з якими стикнулися педагоги після 24 лютого 2022 року. Перерахувати усі проблеми неможливо через те, що кожен педагогічний колектив по-різному прилаштовувався до нових воєнних умов роботи і саме тому нами було визначено лише найбільш загальні для усіх педагогічних колективів закладів освіти.

Висновки до першого розділу

Актуальність обраної теми дослідження підтверджується тими умовами, в яких опинилася наша держава з початку війни. Сьогодні в усіх сферах життєдіяльності соціуму відбуваються трансформаційні зміни, що пояснюється необхідністю пристосування до складних політичних, соціальних, економічних, побутових умов. Особливої уваги потребує освітня галузь, зокрема професійна діяльність педагогічних працівників в умовах війни, адже саме вони забезпечують процес соціалізації особистості дитини, який, як правило, проходить саме під час навчання. Тому пошук оптимальних шляхів удосконалення професійної, а саме соціально-педагогічної діяльності педагогічних кадрів закладів освіти є важливою проблемою, що потребує розв'язання.

У першому розділі дослідження здійснено порівняльний аналіз понять «соціально-педагогічна діяльність» та «соціально-педагогічна робота». З'ясовано, що поняття «діяльність» є більш ширшим за поняття «робота». Розуміємо соціально-педагогічну роботу як певний вид соціально-педагогічної діяльності, який може бути реалізований у будь-якому соціальному середовищі та має спрямування на конкретний об'єкт впливу.

На основі аналізу нормативних документів (Положення про психологічну службу у системі освіти України, посадової інструкції соціального педагога) уточнено основні вимоги до посади соціального педагога закладу освіти, зокрема його функції, обов'язки, права, відповідальність та взаємини за посадою.

Визначено особливості соціально-педагогічної діяльності в умовах війни. Конкретизовано основні проблеми, з якими стикнулися педагогічні працівники в умовах воєнного стану, а саме: збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, які потребували допомоги; організація волонтерської діяльності; моніторинг учнів, які виїхали за кордон у зв'язку із війною; виконання професійних обов'язків в умовах ненормованого навантаження, постійного стресу на невизначеності.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ВИДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ МІСТА КРИВИЙ РІГ

2.1. Визначення специфіки соціально-педагогічної діяльності закладів освіти міста Кривий Ріг в умовах війни

Місто Кривий Ріг – це промисловий гігант, в якому проживає понад 600 тисяч чоловік. У Дніпропетровській області це друге місто за кількістю населення після обласного центру Дніпра. Потужні індустріальні підприємства приваблюють молодь робочими місцями та високими заробітними платнями, тому по праву місто можна назвати молодим та таким, що постійно розвивається. Також підтвердженням цього свідчить той факт, що кількість дітей у місті станом на 01.01.2023 р. становила 215780 осіб, з них – 96979 віком від 10 до 14 років (підлітки). Молодих людей виявлено 119250 осіб (віком від 14 до 35 років). А також в Кривому Розі проживає 101181 особа похилого віку, тобто старше за 65 років.

У Кривому Розі здійснюють освітню діяльність понад 140 закладів освіти, серед яких переважна більшість – заклади загальної середньої освіти. Задля проведення дослідження було обрано чотири заклади освіти міста Кривого Рогу, а саме: Криворізька гімназія № 91, Криворізька гімназія № 51, Криворізька гімназія № 90, Криворізький Центрально-Міський ліцей.

Визначимо специфіку соціально-педагогічної діяльності кожного із зазначених закладів загальної середньої освіти проаналізувавши, перш за все, відкриті джерела інформації.

Криворізька гімназія № 91 розташована в Саксаганському районі міста. У закладі навчається понад 1300 здобувачів освіти та працює понад 50 педагогічних працівників. На сайті гімназії є уся необхідна інформація, яка систематично оновлюється та є актуальною для шукачів. Так, ми знаходимо рубрики, профіль яких відповідає соціально-педагогічній діяльності, а саме:

- STOP булінг!
- Як діяти в екстремальних ситуаціях
- Захоплення в заручники
- Вуглекислотні вогнегасники
- Правова допомога
- Вибухонебезпечні предмети
- Якщо опинилися на замінованій території [14].

Також є рубрика «Практичний психолог», у якій відображено поради щодо підтримки дітей в умовах війни, як пережити травматичний досвід, яким чином можна вберегти своє психічне здоров'я в умовах війни, інформація щодо запобігання самогубствам тощо.

Окрім цього, на сайті є поради батькам щодо допомоги в організації дистанційного навчання своїх дітей, пам'ятка для батьків учнів з особливими освітніми потребами.

The screenshot shows the website of Krivoriyzka Gymnasium No. 91. The header includes the school's name and a decorative banner with children and educational symbols. The navigation menu contains: Головна, Публічна інформація, Виховання, Телефони довіри, Форми навчання. A sidebar on the left lists various resources like 'Майданчик літнього дозвілля "Дивокрай"', 'Методичний кабінет', 'EDUPAY', and 'Бібліотека'. The main content area features a dropdown menu for 'Виховання' with options like 'Я маю право', 'Домашнє насильство', and 'Пам'ятка для батьків дітей з особливими освітніми потребами'. A prominent red notice states: 'Інформація на сайті обмежена у зв'язку з законодавчими обмеженнями, конструктивними пропозиціями та рекомендаціями щодо забезпечення прозорості діяльності закладів без суттєвих ризиків для безпеки всіх учасників освітнього процесу'. Below this is a blue notice titled 'ДО УВАГИ БАТЬКІВ МАЙБУТНІХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ!' regarding the registration of children for the 2023-2024 school year. The right sidebar contains a 'Новини' section with dates and titles of news items.

Рис. 2.1. Сайт Криворізької гімназії № 91

Аналізуючи освітнє середовище КГ № 91, можемо констатувати, що соціально-педагогічна діяльність педагогічного колективу здійснюється на високому рівні. На сайті закладу освіти висвітлюється профілактична робота з дітьми та їхніми батьками, надається консультаційна, правова, інформаційна допомога усім учасникам освітнього процесу. Напрями соціально-педагогічної діяльності визначаються умовами війни і спрямовані, перш за все, на профілактику психоемоційного стану здобувачів освіти, їхню всебічну підтримку, а в разі потреби – соціальну реабілітацію, адаптацію, корекцію тощо. Великого значення надано інформуванню про безпеку, спричинену військовими діями, зокрема висвітлено алгоритм дій при виявленні мінно-вибухових об'єктів.

Отже, соціально-педагогічна діяльність Криворізької гімназії № 91 здійснюється відповідно до умов, створених війною, та реалізується через усі надважливі види допомоги учасникам освітнього процесу.

Криворізька гімназія №51 також розташована в Саксаганському районі Кривого рогу та навчає понад 340 учнів. Заклад освіти невеликий за кількістю здобувачів освіти, що пояснюється місцем розташування: навколо закладу приватний сектор, що зумовлює відносно невелику чисельність мешканців на досить великій території.

На сайті закладу освіти привертає увагу рубрика «Соціально-психологічна служба», у якій детально представлено роботу соціального педагога та практичного психолога. Кожен працівник окремо веде свою інформаційну сторінку, надає поради, консультує учасників освітнього процесу з різних питань.

Також можна знайти поради батькам у різних ситуаціях, наприклад: загальні рекомендації батькам як взаємодіяти із дитиною, як допомогти дитині пристосуватися до дистанційного навчання, як убезпечити та попередити булінг, які особливості навчання дітей з особливими освітніми потребами тощо. варто додати, що проблемі інклюзії приділено значну увагу.

На сайті можна знайти навчально-методичні посібники з інклюзивного навчання, типові освітні програми, поради батькам дітей з інклюзією.

Разом з тим, можемо відмітити відсутність на сайті закладу освіти інформаційних матеріалів, пов'язаних із війною.

Рис. 2.2. Сайт Криворізької гімназії № 51

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність КГ № 51 здійснюється відповідно до основних вимог Закону України «Про освіту» та Положення про психологічну службу в системі освіти України. Висвітлено роботу соціального педагога та практичного психолога закладу, проте немає актуальної інформації щодо нових реалій організації освітнього процесу в умовах війни.

Криворізька гімназія № 90 розташована у Довгинцівському районі міста Кривого Рогу. Майже 800 учнів здобуває освіту в цьому закладі. Інформаційні ресурси гімназії наповнені актуальною інформацією, зокрема:

- Як навчитись протидіяти дезінформації;
- Як зрозуміти що Ви опинилися на мінному полі;
- Як протидіяти насильству;

- Зупинимо булінг разом;
- Психологічні поради педагогічним працівникам тощо.

На сайті представлено роботу соціального педагога, зокрема висвітлено такі важливі питання як: інститут соціалізації особистості; права дітей та їхніх батьків; розкрито засади усвідомленого батьківства, надання першої неспеціалізованої допомоги дітям, які перебувають в посттравматичному стані тощо.

Рис. 2.3. Сайт Криворізької гімназії № 90

Аналіз сайту гімназії дає змогу стверджувати про спрямованість соціально-педагогічної діяльності педагогічних працівників на всебічну підтримку здобувачів освіти та їхніх батьків; є також інформація і для самих педагогів, адже складні часи війни торкнулися абсолютно усіх.

Загалом, інформаційне середовище закладу освіти відповідає актуальним потребам та запитам здобувачів освіти, їхніх батьків та педагогів.

Актуальної інформації достатньо, шукати рубрики досить легко. Це позитивно впливає на загальне враження від інформаційного середовища закладу освіти та дає підстави говорити про високий професіоналізм педагогічного колективу.

Ще одним закладом загальної середньої освіти було обрано Криворізький Центрально-Міський ліцей. Понад 540 здобувачів освіти навчаються у цьому закладі. Для усіх учасників освітнього процесу створено зручний інформаційний інтернет-ресурс, на якому розміщено актуальні матеріали за такими рубриками:

- Пам'ятки щодо попередження травм, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами;
- Соціальна служба;
- Психологічна служба;
- Медичний кабінет;
- Профорієнтація;
- Освітній процес;
- Виховна робота тощо [15].

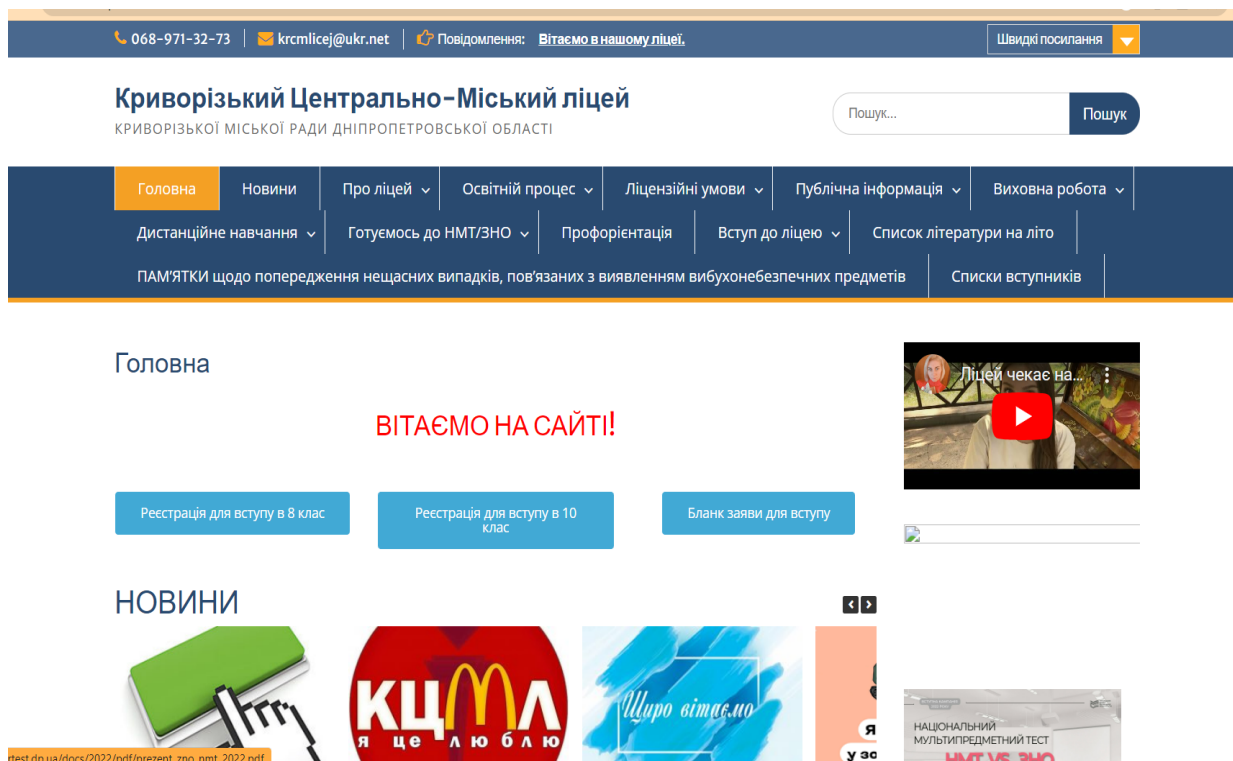

Рис. 2.4. Сайт Криворізького Центрально-Міського ліцею

Проаналізуємо змістове наповнення рубрик «Соціальна служба» та «Психологічна служба», що є важливим в контексті нашого дослідження. Так, в розділі «Соціальна служба» знаходимо інформацію про те, з якими питаннями варто звертатися до соціального педагога, визначено його функціональні обов'язки, висвітлено правила безпечного користування інтернетом, є інформація про запобігання та протидію домашньому насильству та насильству щодо дітей, а також можна знайти телефони «гарячих ліній» та телефони довіри.

У розділі «Психологічна служба» розміщено інформацію щодо того як говорити з дітьми про війну, як відповідати дітям на складні запитання, як подолати паніку. Також представлено вправи і поради, як стабілізуватися під час війни, можна знайти гри та вправи на розвиток емоційної сфери; є коротка пам'ятка для педагогів, які працюють із дітьми під час війни, правила безпеки та можливості отримання допомоги в період конфлікту в Україні, матеріали для дієвої психологічної допомоги під час війни.

Рис. 2.5. Інформаційний постер «Як говорити з дітьми про війну» [15].

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність Криворізького Центрально-Міського ліцею в повному обсязі висвітлена на сайті закладу освіти. Багато інформаційно-роз'яснювальних матеріалів стосуються безпосередньо війни, воєнного стану, особливостей організації освітнього процесу в складних умовах.

Отже, аналіз інформаційних інтернет-ресурсів закладів загальної середньої освіти міста Кривого Рогу дав змогу визначити основні напрями соціально-педагогічної діяльності в умовах війни. Так, значну увагу приділено висвітленню основних правил поведінки з мінно-вибуховими предметами, надано поради як подолати стрес, депресію, апатію, страхи та напади панічних атак. Важливо відмітити, що надаються поради учням, їхнім батькам та обов'язково педагогам, адже усі учасники освітнього процесу опинилися у надзвичайно складних соціальних умовах.

Логіка подальшого дослідження передбачає визначення та аналіз основних видів професійної діяльності соціальних педагогів в умовах війни.

2.2. Основні види професійної діяльності соціальних педагогів в умовах війни

У попередньому параграфі кваліфікаційного дослідження зроблено теоретичний аналіз інформаційних інтернет-ресурсів закладів загальної середньої освіти міста Кривого Рогу з метою визначення особливостей соціально-педагогічної діяльності в умовах війни. Тепер варто проаналізувати основні види соціально-педагогічної діяльності освітніх закладів в умовах війни. До таких видів ми відносимо: організацію дистанційної освіти з урахуванням безпекових заходів для усіх учасників освітнього процесу, волонтерську діяльність, соціально-педагогічне консультування, підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Розкриємо особливості кожного виду соціально-педагогічної діяльності поетапно.

2.2.1. Організація дистанційної освіти

Дніпропетровська область і місто Кривий Ріг з перших днів війни стали прифронтовою територією, на якій нерідко відбуваються бойові дії. Так, зазнають регулярних обстрілів Нікопольська, Марганецька територіальні громади, а вся область в цілому знаходиться у зоні ракетних обстрілів. Окупанти мали намір захопити місто Кривий Ріг, проте силами територіальної оборони, збройних сил України окупаційний наступ був зупинений ще за межами міста. Місто не здалося, вистояло і продовжує свою життєдіяльність. Великий вклад у розвиток міста в умовах війни роблять педагоги – спільнота незламних, працьовитих та винахідливих. Саме педагоги стали на варті гуманітарного забезпечення переселенців, наданні консультацій з усіх важливих питань, і найголовніше – продовженні освітнього процесу для багатьох тисяч здобувачів освіти різного віку.

З початку повномасштабного вторгнення на територію України учні, зокрема у місті Кривий Ріг, пішли на вимушені канікули. Пізніше відновлення освітнього процесу відбулося виключно в дистанційному форматі.

У Положенні про дистанційне навчання, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки від 25.04.2013 р. № 466 подається таке визначення: «дистанційне навчання – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [25]. Тобто, це таке навчання, яке організовується і проводиться віддалено, без фізичного контакту об'єкта і суб'єкта навчального процесу.

Для педагогів України поняття дистанційної освіти не нове. Формат дистанційного навчання давав змогу здобувати освіту особам з особливими освітніми потребами, продовжувати освіту на відстані. Найбільшої популярності набули освітні онлайн-курси, тобто неформальна освіта. Проте, з 2020 року, з початком пандемії COVID-19, впровадження дистанційної освіти стало тотальним – для усіх учасників освітнього процесу. Незважаючи на складнощі та карантинні обмеження, освітня система працювала. Педагоги підвищили свою інформаційно-комунікаційну компетентність, батьки учнів навчилися перевіряти електронні журнали, ми усі стали більш мобільні, швидкі та відносно незалежні. Адже великою перевагою дистанційного навчання є можливість виконувати завдання у той час, коли це зручно. Тож, перехід на масове дистанційне навчання відбувся ще три роки тому та за цей час вже усі учасники освітнього процесу удосконалили свою цифрову грамотність до відповідного рівня.

В умовах війни дистанційною освітою було охоплено 100 % здобувачів освіти Кривого Рогу – усі заклади загальної середньої освіти, позашкільної, фахової передвищої, вищої освіти. Здійснення соціально-педагогічної діяльності у цей час стала чи не найважливішою місією педагогічних працівників, зокрема і соціальних педагогів. У такий складний час особливої уваги і підтримки потребували здобувачі освіти з числа пільгових категорій, а саме діти з інвалідністю, діти-сироти та такі, що позбавлені батьківського піклування, діти учасників бойових дій, діти з багатодітних та малозабезпечених сімей тощо. Зазвичай соціальний педагог не бере безпосередньої участі в навчальній діяльності, проте в умовах війни усі педагогічні працівники стали єдиним фронтом на захист та підтримку найбільшого скарбу нашої держави – дітей.

Соціальних педагогів систематично залучали до проведення виховних годин, інформаційно-роз'яснювальних бесід, батьківських зборів, у разі потреби залучали до проведення уроків. Окрім того, важливою функцією соціальних педагогів в умовах війни став щоденний моніторинг місця

знаходження здобувачів освіти, зв'язок із тими учнями, які виїхали з міркувань безпеки в інші регіони тощо. Тож, соціальні педагоги закладів освіти беруть активну участь у організації та здійсненні дистанційного навчання учнів в умовах війни.

2.2.2. Волонтерство

Як уже зазначалося, Кривий Ріг як прифронтове місто став надійним помічником захисників і захисниць України з перших днів війни. Усі заклади освіти стали осередками волонтерської діяльності: збирали продукти, готували їжу, плели маскувальні сітки, виготовляли «кікімори», збирали гроші на амуніцію, виготовляли і передавали на фронт військовим листівки вдячності та підтримки. Це далеко не повний перелік того, чим здатні допомагати педагогічні колективи разом із дітьми та їхніми батьками. Варто додати, що волонтерську діяльність закладів освіти активно підтримували місцеві жителі – мешканці ближніх до закладів мікрорайонів.

Як визначено в Законі України «Про волонтерську діяльність» (2011) «волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» (ст.1) [24]. З початку повномасштабного вторгнення кожен з нас став волонтером. Кожному свідомому громадянину України хотілося бути корисним своєму народові у найскрутніші часи. Таким чином, можемо без перебільшення сказати, що усі в Україні хоча б раз займалися волонтерською діяльністю.

В межах закладу освіти такий вид діяльності треба було скеровувати, координувати та контролювати. Для цього склалися графіки чергувань педагогічних працівників та інших працівників закладу освіти, було виділено кабінети для облаштування робочих місць волонтерів, забезпечувалися перекуси – чай, кава, печиво тощо.

Ми переконані, що найкраще соціально-педагогічна діяльність в умовах війни реалізовувалася саме через волонтерство. Волонтер не лише виконує завдання, які висуває перед ним замовник, волонтер – це товариш, порадник, співрозмовник, друг. Уся спільнота волонтерів об'єднувалася у загальному бажанні – допомогти тим, хто цього найбільше потребує в умовах війни.

Педагогічні працівники залучали здобувачів освіти до розповсюдження потрібної інформації, зокрема про можливості отримання гуманітарних продуктових наборів мало захищеними верствами населення, про збір необхідних речей, матеріалів, продуктів, або грошей. Тобто, діти виступили в ролі логістів та відіграли важливу роль у мобільному реагуванні на сучасні воєнні виклики. Окрім того, до волонтерської діяльності в закладах освіти залучалися і вимушені переселенці – це, за їх висловами, справжня трудотерапія, адже спільна діяльність згуртовує, надає впевненості, що ти не один і завжди є кому допомоги. До того ж, власний вклад в майбутню перемогу також надихає людей, які займаються волонтерством.

Соціальні педагоги закладів освіти, які були визначені базою дослідження, активно долучилися до волонтерської діяльності в умовах війни. Окрім того, різке збільшення здобувачів освіти, які набули статусу дитини учасника бойових дій, дитини захисника або захисниці України, дитини загиблого військовослужбовця, внутрішньо переміщеної особи тощо посилили навантаження та відповідальність соціальних педагогів.

Отже, соціальні педагоги закладів освіти міста в умовах війни продовжили свою професійну діяльність, забезпечуючи повноцінний соціально-педагогічний супровід усіх учасників освітнього процесу. Методичні об'єднання соціальних педагогів працювали скоординовано, що дало змогу на високому рівні виконувати таку важливу роботу.

2.2.3. Соціально-педагогічне консультування

Консультування своїми коріннями уходить у ті далекі часи, коли люди зверталися до знахарів, подорожніх, ворожок, старців за порадою та для того, щоб дізнатися як вчиняти в тій и іншій ситуації. Практика надання консультативної допомоги набрала максимальних обертів із розвитком психоаналізу З. Фрейда, аналітичної психології К. Юнга, гуманістичної психології К. Роджерса.

Сьогодні консультування в соціально-педагогічній сфері визначають по-різному. Це пояснюється поглядами вчених на цей процес. Так, за визначенням А. Капської, консультування – це вид соціальної послуги клієнту [9].

Т. Семигіна визначає консультування як процес взаємодії між двома або більше людьми, в ході якої певні знання консультанта використовуються для надання допомоги тим, хто отримує консультацію [29].

Ми визначаємо соціально-педагогічне консультування як надання кваліфікованої поради клієнту для забезпечення або полегшення виходу із складної життєвої ситуації, подолання негативних наслідків деструктивних явищ (насилля, булінгу, депресії, страхів тощо).

В закладах освіти консультативну практику, як правило, здійснює соціальний педагог. У процесі фахової підготовки соціальні педагоги вивчають основи соціально-педагогічного консультування, особливості консультування різних груп клієнтів, зокрема підлітків, їхніх батьків (сімейне консультування), консультування обдарованих дітей та дітей з девіантною поведінкою, ділове консультування (для педагогічного колективу), профорієнтаційне тощо.

В умовах війни соціально-педагогічне консультування набуло особливого значення. Добре слово, як відомо, здатне втамувати біль, відволікати від негативних думок, навіювати позитивні емоції тощо. Окрім традиційних проблем, з якими найчастіше стикається соціальний педагог при

організації соціально-педагогічного консультування, можна визначити так: девіантна поведінка учнів, складні взаємини між дітьми та батьками, булінг, підліткове насилля, низька мотивація до навчання. З початку повномасштабного вторгнення запити трохи змінилися, адже умови життя здобувачів освіти, їхніх батьків та педагогів сильно змінилися.

Онлайн-опитування соціальних педагогів закладів освіти дало змогу систематизувати декілька проблем, які є надзвичайно актуальними саме сьогодні. Тож, в умовах війни до соціального педагога за консультацією звертаються в таких випадках:

- періодичні напади панічних атак;
- порушення сну та режиму харчування;
- страхи, пов'язані із сигналами повітряної тривоги;
- відсутність бажання щось робити, зокрема навчатися;
- переживання за близьких людей;
- небажання миритися із станом речей;
- прояв агресії.

Клієнти соціального педагога під час консультування отримують кваліфіковані поради щодо пом'якшення складних умов сьогодення, пов'язаних із війною. Також соціальний педагог перенаправляє клієнта до іншого спеціаліста, це може бути психолог (з питань подолання депресивних станів, панічних атак тощо), соціальний працівник управління соціального захисту (оформлення та призначення грошової допомоги, визначення соціального статусу тощо), лікар (у разі виявлення серйозних порушень як психічних так і фізичних), соціальний реабілітолог (для відновлення втрачених функцій) тощо.

2.2.4. Підвищення кваліфікації

Які б складні часи не були, а педагог завжди має відповідати сучасному соціальному замовленню. А для цього, незважаючи ні на що, треба систематично підвищувати свою професійну компетентність.

Підвищення кваліфікації – невід’ємна складова професійної діяльності фахівців абсолютно усіх галузей. Без постійного саморозвитку, самовдосконалення не може бути прогресу в якості надання послуг, виконання якихось інших робіт тощо. Особливо важливо займатися постійно самоосвітою працівникам соціономічної сфери, бо робота з людьми, а особливо з дітьми та молоддю, потребує сучасних знань, орієнтування в новинках і досягненнях науки та техніки. Саме для того, щоб бути «на одній хвилі» із своїми клієнтами, фахівцям системи «людина – людина» необхідно постійно удосконалювати власну професійну майстерність.

Для соціальних педагогів міста Кривого Рогу підвищення кваліфікації можливо здійснювати в такий спосіб:

- стажування при кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету;
- проходження курсів підвищення кваліфікації при Центрі доуніверситетської та післядипломної освіти Криворізького державного педагогічного університету;
- участь в методичних об’єднаннях соціальних педагогів міста;
- проходження онлайн-курсів на освітніх платформах;
- участь у вебінарах, круглих столах, семінарах;
- участь в конференціях різного рівня тощо.

В умовах війни найбільш реальними залишилися формати дистанційних освітніх курсів та засідання методичних об’єднань соціальних педагогів. Саме під час засідань методичних об’єднань обговорювалися найактуальніші питання професійної діяльності в умовах воєнного стану.

Фахівці ділилися власним досвідом роботи в кризових, стресових ситуаціях, що в умовах сьогодення є безцінним.

Також на освітній платформі Prometheus було розроблено курси для підвищення кваліфікації, зокрема і соціальних педагогів, в умовах війни, зокрема: «Інформаційна гігієна під час війни», «Цивільна оборона та захист в надзвичайних ситуаціях», «Навчання з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів» тощо. Курси є безкоштовними, опанувати новий матеріал можна у зручний час, що дає переваги при ненормованому робочому часу педагогів у воєнний час.

Таким чином, професійна діяльність соціальних педагогів в умовах війни полягала, в основному, в організації дистанційного формату спілкування із здобувачами освіти та їхніми батьками, тримання зв'язку із тими учнями, хто виїхав за межі міста та держави, організації та координації волонтерської діяльності, наданні соціально-педагогічних консультацій усім, хто цього потребує. Звісно, робота в умовах війни не може бути передбачуваною та за планом, від того і не можна однозначно визначити види діяльності соціальних педагогів закладів освіти в умовах війни.

Для розуміння фактичних змін у професійній діяльності соціальних педагогів довоєнного періоду та періоду війни, нами було проведено опитування за допомогою google-form з метою виявлення особливостей організації зазначеної діяльності. До участі в опитуванні було запрошено соціальних педагогів міста Кривого Рогу, анкету було розповсюджено через керівників методичних об'єднань соціальних педагогів. Всього в опитуванні взяло участь 56 осіб.

Повний варіант анкети представлено у додатку А. Нижче наводимо основні результати аналізу анкетних відповідей соціальних педагогів закладів освіти, які взяли участь в опитуванні.

На питання «Чи змінилися Ваші професійні обов'язки в період воєнного стану в державі?». Переважна більшість респондентів (86%) дала відповідь «так». Це підтверджує наше припущення щодо особливостей

соціально-педагогічної діяльності, спричинених війною. Зокрема, 36% учасників опитування визначають, що працювати стало важче, адже кількість обов'язків та інших громадських доручень суттєво збільшилася.

Абсолютно усі респонденти відповіли «так» на питання «Чи змінилися пріоритети виконання професійних завдань в умовах війни?». Війна змінила свідомість багатьох громадян нашої держави, зокрема і педагогів. Сьогодні в пріоритетах безпека та родинні стосунки. Ми усі почали цінувати прості речі, на які до війни практично не звертали уваги. Тож, серед пріоритетів в соціально-педагогічній діяльності респонденти визначають надання консультативної допомоги, психологічне розвантаження здобувачів освіти, ствердження патріотизму та взаємодопомоги в суспільстві тощо.

Відповіді на питання «Які проблеми у професійній діяльності Ви можете визначити як такі, що актуалізувалися з початку війни?» відповіді дещо різняться. Так, 34% респондентів визначають, що збільшилася кількість пільгових категорій здобувачів освіти; 17% опитаних відповіли, що зменшилася оплата праці (це пов'язано із припиненням виплат надбавок педагогічним працівникам); 12% соціальних педагогів пов'язують виникнення нових проблем у професійній діяльності зі зменшенням кількості працівників у зв'язку із виїздом на більш безпечні території; 37% опитаних відносять до актуальної проблеми в професійній діяльності збільшене навантаження через ненормовані умови роботи. Очевидно, що перелік тих проблем, що спричинила війна, не можна визначити однозначно.

Варто відмітити відповідь респондентів на питання «Як, на Вашу думку, місцеві органи влади сприяють покращенню організації соціально-педагогічної роботи?». У Кривому Розі з початку війни розгорнута потужна робота на рівні органів місцевого управління. Це свідчить про небайдуже ставлення місцевої влади до населення, бажання покращити складні умови життєдіяльності найменш захищених верств населення, забезпечити відповідну логістику тощо. і про дійсно ефективну підтримку свідчать відповіді учасників опитування – 79% відповіли, що реально відчують

роботу місцевих органів влади в організації найважливіших видів діяльності, зокрема в соціальній, медичній, освітній галузях.

На пропозицію висловити власні побажання для покращення якості надання соціально-педагогічних послуг в умовах війни ми отримали такі відповіді, зокрема: матеріально заохочувати педагогічних працівників в таких складних умовах; зменшити бюрократичне навантаження в соціально-педагогічній роботі; покращити матеріально-технічні умови праці (наявність бомбосховищ, обладнання кабінетів, наявність оргтехніки, засобів зв'язку тощо).

Таким чином, проведене анкетування соціальних педагогів міста Кривого Рогу дало змогу констатувати, що їхня професійна діяльність довоєнного періоду та після початку повномасштабного вторгнення відрізняється. Звісно, основні проблеми, які були і до війни також залишилися. Проте, соціальні педагоги визнають, що змінилися пріоритети у виконанні професійних обов'язків. Це пов'язано з тим, що пріоритетним стало своєчасне надання допомоги – моральної, психологічної, гуманітарної тощо усім учасникам освітнього процесу та місцевим жителям також.

Більш детально різницю у видах соціально-педагогічної діяльності педагогічних працівників закладів освіти довоєнного періоду та в умовах війни розглянуто в наступному параграфі дослідження.

2.3. Порівняльна характеристика видів соціально-педагогічної діяльності довоєнного періоду та в умовах війни

Як ми вже дослідили у попередніх параграфах роботи, професійна діяльність соціальних педагогів не може бути чітко регламентованою та фіксованою. Соціально-педагогічна діяльність має задовольняти потреби об'єктів такої діяльності, а це – люди, соціум, який постійно видозмінюється, трансформується, висуває нові вимоги та запити на певні послуги. Тож, і

соціально-педагогічна діяльність постійно має змінюватися, підлаштовуючись під своїх клієнтів.

Війна внесла певні корективи у надання соціально-педагогічних послуг, що вплинуло на професійні обов'язки соціальних педагогів закладу освіти. Для порівняння видів соціально-педагогічної діяльності у довоєнний та воєнний період ми охарактеризували такі види: організаційну, консультативну, правозахисну, методичну, просвітницьку, виховну діяльність соціальних педагогів нашого міста (табл.2.1.).

Таблиця 2.1.

Порівняльна характеристика видів соціально-педагогічної діяльності довоєнного періоду та в умовах війни

Довоєнний період	Робота в умовах війни
Організаційна діяльність	
Організація безоплатного харчування для учнів пільгових категорій; ведення банку даних дітей пільгових категорій; підготовка та надання звітної документації органам виконавчої влади; організація та здійснення соціально-педагогічного супроводу усіх учасників освітнього процесу	Систематичне оновлення банку даних учнів пільгових категорій; підготовка звітної документації для органів виконавчої влади з метою своєчасного соціального захисту дітей; організація та координація волонтерської діяльності в межах закладу освіти та мікрорайону; допомога біженцям з інших регіонів країни у розселенні, організації харчування, отриманні гуманітарної та грошової допомоги
Консультативна діяльність	
Консультування здобувачів освіти з питань конфліктів із батьками, нерозділеного кохання, проблем з інтеграцією до нового колективу, булінгу, домашнього та підліткового насильства; консультування педагогів з питань попередження конфліктних ситуацій з учнями; міжособистісних стосунків	Консультування здобувачів освіти та їхніх батьків щодо проблем дистанційної освіти, адаптації до нових реалій життєдіяльності; організація консультативних пунктів для внутрішньо переміщених осіб; проведення заходів для учнів та педагогів з метою інформування про ризики, загрози та шляхи їх

в колективі тощо	подолання в умовах війни
Правозахисна діяльність	
Охорона прав та свобод неповнолітніх відповідно до чинного законодавства; представництво інтересів дитини в інших інституціях; робота з дисфункціональними сім'ям щодо виконання батьками обов'язків відносно дитини	Допомога в оформленні відповідного юридичного статусу особам, які цього потребують; контроль за дотриманням прав дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, дітей учасників бойових дій, дітей Захисників та Захисниць України тощо
Методична діяльність	
Проведення методичних засідань з педагогічним колективом відповідно до плану роботи; участь у професійних методичних об'єднаннях району та міста; підвищення кваліфікації згідно із термінами; систематичне ведення документації соціального педагога	Участь у позачергових засіданнях методичних об'єднань соціальних педагогів; вивчення та впровадження нових нормативно-правових та регламентуючих актів;
Просвітницька діяльність	
Організація тематичних виставок, конкурсів учнівських малюнків на соціально значущу тематику (профілактика адиктивних станів, девіантної поведінки, булінгу, насильства тощо); проведення просвітницьких заходів, зокрема лекторіїв, диспутів, «круглих столів», демонстрація відеофільмів на цікаві та актуальні теми для дітей та підлітків; організація зустрічей учнів із представниками різних структур: медици, поліцейські, психологи тощо; систематичне проведення профорієнтаційної роботи	Висвітлення найактуальнішої інформації щодо збереження життя та здоров'я в умовах війни (попередження мінно-вибухової небезпеки, адаптація до нових умов життя, подолання панічних атак, збереження психічного здоров'я тощо); підготовка інформаційно-роз'яснювальних матеріалів (буклети, реклама, оголошення, постери тощо) на актуальні теми
Виховна діяльність	
Проведення індивідуальних та групових бесід з учнями щодо правил	Моніторинг стану навчання учнів, особливо «групи ризику»;

поведінки в закладі освіти; виявлення учнів «групи ризику»; проведення виховних бесід із батьками учнів; організація рейдів «діти вулиці» тощо	систематичне проведення виховної роботи із дисфункціональними сім'ями з метою зберегти родину для дитини; індивідуальні та групові бесіди із учнями, які втратили мотивацію до навчання через страхи, стрес, депресію тощо

Таким чином, можемо зробити висновок про дещо змінений підхід до виконання професійних обов'язків соціальних педагогів в умовах війни. Такі зміни є логічними та такими, що відповідають соціальному замовленню. Основними принципами надання соціально-педагогічної допомоги в умовах війни є: принцип своєчасності, принцип індивідуального підходу, принцип всеохоплення, принцип емпатії та толерантності, принцип взаємодопомоги та інші.

Висновки до другого розділу

У другому розділі кваліфікаційного дослідження акцентовано увагу на особливостях соціально-педагогічної діяльності закладів міста Кривого Рогу в умовах війни. Так, встановлено, що соціально-педагогічна діяльність здійснюється у повному обсязі в закладах загальної середньої освіти, які були обрані базою дослідження. Проаналізовано цифрове середовище таких закладів. З'ясовано, що на сайтах закладів систематично оновлюється актуальна інформація щодо організації освітньої діяльності в умовах війни, надаються поради психолога та соціального педагога; розміщено різноманітні матеріали про мінні та вибухові предмети та особливості поводження з ними; правила поводження при надзвичайних ситуаціях, сигналах повітряної тривоги тощо.

Проаналізовано основні види діяльності соціальних педагогів міста Кривого Рогу в умовах війни. Встановлено, що до основних видів професійної діяльності в умовах війни відносяться: організаційна діяльність

(забезпечення сприятливих умов дистанційного навчання здобувачів освіти), волонтерська діяльність (координація волонтерського руху та взаємодія із представниками територіальної оборони міста, збройних сил України тощо), консультативна діяльність (надання консультаційних послуг усім, хто цього потребує у воєнний час); самоосвітня діяльність (систематичне підвищення кваліфікації в умовах війни з метою набуття актуальних компетенцій для підвищення якості надання соціально-педагогічних послуг).

Здійснено порівняльну характеристику соціально-педагогічної діяльності довоєнного періоду та в умовах війни за такими видами: організаційна, консультативна, правозахисна, методична, просвітницька, виховна. Виявлено певні відмінності у реалізації соціально-педагогічних послуг в різні періоди, що пояснюється соціальними потребами клієнтів, зокрема учнів, їхніх батьків, педагогічного колективу, мешканців прилеглих до закладів освіти мікрорайонів.

У наступному розділі кваліфікаційного дослідження зроблено спробу вивити шляхи підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності в умовах війни та надати методичні рекомендації соціальним педагогам щодо організації професійної діяльності в складних умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Роль соціального педагога у формуванні моральних цінностей здобувачів освіти в умовах війни

У попередніх параграфах дослідження здійснено ґрунтовний аналіз професії соціального педагога як суб'єкта соціально-педагогічної діяльності та визначено особливості його професійної діяльності в умовах війни.

Війна – несприятливий складний період, особливо для дітей, молодих людей, яким надзвичайно важко усвідомити що відбувається та прийняти ті обмеження, які спричинює воєнний стан в країні. Однак, життя продовжується навіть під час війни. Створюються нові сім'ї, народжуються немовлята, хтось влаштовується на свою першу в житті роботу, хтось виходить на пенсію.

Історія Другої світової війни свідчить про те, що людина здатна прилаштуватися до всього – окупації, тотальної економії продуктів харчування, відсутності елементарних побутових умов тощо. Сучасна війна також вже продемонструвала силу духу українського народу: окремі території вже пережили окупацію та відновлюються; на все ще окупованих територіях люди чекають на визволення, допомагають військовим, вірять у перемогу; деякі райони пережили тимчасову нестачу продуктів харчування, неможливість виїхати на більш безпечні території; уся країна пережила відключення електроенергії, пошкодження автошляхів, промислових та цивільних об'єктів тощо.

Власний досвід роботи на посаді соціального педагога в умовах війни дав змогу визначити одне із найважливіших завдань у роботі з дітьми та молоддю в цей період – збереження психічного здоров'я та формування моральних цінностей здобувачів освіти.

Мораль як об'єкт етичної науки є невід'ємним показником високодуховної особистості. До моральних якостей ми відносимо зокрема гуманізм, патріотизм, почуття справедливості, толерантність, громадянську позицію, совість, принциповість, щирість, відповідальність, оптимізм, великодушність тощо.

Виокремимо найбільш актуальні моральні якості здобувачів освіти в умовах війни:

- *патріотизм* (здатність любити свою Батьківщину, відчувати свою причетність до народу, цінувати культурні, історичні, духовні надбання свого народу та примножувати їх);
- *громадянська позиція* (здатність аргументувати своє бачення подій, що відбуваються навколо, уміння відстоювати свою позицію, мати свою думку щодо певних подій, об'єктів чи явищ; мати відчуття обов'язку перед суспільством, в якому живеш);
- *совість* (здатність визнавати свої помилки та виправляти їх; робити вчинки, які не шкодять іншим; завжди брати до уваги почуття, бажання, можливості свого найближчого оточення);
- *відповідальність* (здатність завжди бути готовим відповідати за свої вчинки; пунктуальність);
- *оптимізм* (позитивний настрій, хороші думки; здатність в усьому знаходити позитив, почуття гумору);
- *взаємодопомога* (здатність до безоплатної допомоги іншій людині, бажання бути корисним суспільству, жертівність).

Під час війни в закладах освіти усіх рівнів було посилено соціально-педагогічну роботу з формування та розвитку моральних якостей здобувачів освіти. Важливу роль у здійсненні такої діяльності відіграє соціальний педагог. Опишемо деякі форми роботи та тематику заходів з формування моральних цінностей учнів закладу загальної середньої освіти, які доречно проводити в умовах війни.

Бесіда. Найпершою формою спілкування соціального педагога з учнем є бесіда – щира розмова на певну тему. Як правило, ініціатором бесід є соціальний педагог, який запрошує добувача освіти поговорити до себе в кабінет. Проте, учні також самі звертаються, особливо коли соціальний педагог для дитини – друг та порадник. В умовах війни, коли живе спілкування стало практично неможливим, бесіди проводяться на платформі ZOOM, Google-meet та інших. Сьогодні важливими темами для індивідуальної бесід є психічне здоров'я, родинні стосунки через розрив сім'ї, переживання страшних подій війни, страх за своє життя та життя своїх рідних, переживання втрати близької людини на війні, відновлення емоційної рівноваги тощо. за допомогою бесіди можна сформувати в учня такі моральні якості як: відповідальність, толерантність, совість, патріотизм, взаємодопомога.

Квест. Цікава інноваційна форма роботи з дітьми та дорослими. Квест – це система завдань, які між собою пов'язані спільною метою – досягнення кінцевого результату. Сьогодні квести вже мають цифровий формат, що полегшує організацію та проведення такого заходу в умовах дистанційного спілкування. Перевагами квестів, на нашу думку, є те, що це інтерактивне командне спілкування, змагання, цікава корисна інформація та розвага одночасно. Під час проходження квестів учні, як правило, відволікаються від війни та занурюються у гру. Тематами квестів може бути: швидке реагування при надзвичайній ситуації, як вижити в іншій країні не знаючи мови, як не загубитися у великому натовпі людей тощо. У процесі квесту в учнів формуються такі якості як: товарицькість, емпатія, відповідальність, громадянська позиція тощо.

Перегляд відеороликів. Ще однією доступною формою організації соціально-педагогічної діяльності в умовах війни може бути перегляд відеороликів на відповідну до віку глядачів тематику. Це може бути патріотична тематика, висвітлення проблем біженців, роль волонтерства у досягненні перемоги тощо. До того ж, сьогодні такий формат роботи з дітьми

та молоддю надзвичайно популярний та має безліч переваг. Важливо, щоб після перегляду відеоролику учні відрефлексували побачене, обговорили тему, що піднімається у відео тощо. Таким чином, під час обговорення актуальної проблеми в учнів сформується навички слухання, поваги до того, хто говорить, вміння висловлювати свою точку зору, обґрунтовувати її тощо.

Тренінг. Навчання через дію – саме це означає поняття «тренінг». Це інтерактивна форма навчання учасників через систему виконання певних завдань – від найпростішого до більш складного. Для того, щоб проводити тренінг, має бути підготовлений фахівець, який знає особливості організації такої взаємодії між учасниками та модератором. Соціальний педагог, маючи відповідні навички, може проводити тренінги як в дистанційній, так і в очній формі, зважаючи на безпекову ситуацію. Під час тренінгу можна навчитися як розрізняти вибухові предмети, як надавати першу допомогу при різних травмах, як оборонятися від нападника, що робити у випадку радіаційного забруднення тощо.

Окрім цього, в соціально-педагогічній діяльності можуть організовуватися диспути, засідання «круглого столу», семінари, конференції, екскурсії, майстер-класи, інтерактивні ділові ігри тощо. Будь-який спосіб згодиться у такій важливій справі як формування моральних цінностей здобувачів освіти в умовах війни.

3.2. Методичні рекомендації соціальним педагогам щодо організації професійної діяльності в умовах війни

Проведене дослідження особливостей соціально-педагогічної діяльності соціальних педагогів закладів освіти в умовах війни дало змогу дійти висновку, що така діяльність в усіх її видах і проявах, є важливою та необхідною. Ми з'ясували, що провідним суб'єктом соціально-педагогічної діяльності, зокрема в освітній установі, є соціальний педагог. Професійні обов'язки соціального педагога визначено Положенням про психологічну

службу в системі освіти України, проте в умовах війни вони дещо модифікувалися відповідно до потреб учнів зокрема та соціуму в цілому.

Визначаючи гіпотезу дослідження ми припускали, що ефективність соціально-педагогічної діяльності соціальних педагогів закладів освіти стане вищою за дотримання певних умов, а саме: якщо працівник буде дотримуватися балансу між психологічним станом та професійним навантаженням; через залучення громади мікрорайону до виконання замовлень військових; дотримання пріоритетності у виконанні професійних завдань; постійне самовдосконалення особистості соціального педагога.

Таким чином, ми сформуваємо методичні рекомендації соціальним педагогам щодо підвищення ефективності професійної діяльності в умовах війни.

Користуйтеся принципами тайм-менеджменту. До основних принципів тайм-менеджменту можна віднести: планування (короткострокове та довгострокове); фіксування плану дій; розставляння пріоритетів; виокремлення головного та фокусування на ньому; рефлексія власних дій тощо. чіткість в думках буде відображена в чіткості та послідовності дій. Отже, чітке планування професійної діяльності соціального педагога забезпечить підвищення її ефективності.

Впроваджуйте в роботу кращий інноваційний досвід. Навіть у найскладніші та найважчі часи варто прагнути до удосконалення професійної діяльності. Впровадження кращих практик світового та вітчизняного досвіду соціально-педагогічної діяльності дасть змогу підвищити якість надання соціально-педагогічних послуг, допоможе покращити імідж соціального педагога, зацікавить учасників освітнього процесу до різних видів діяльності.

Дайте собі час на хобі. В умовах війни кожна людина неодмінно переживає стрес, почуття страху. Долати такі деструктивні відчуття можна різними способами, зокрема і через заняття улюбленою справою. Варто не забувати про своє хобі – плетіння бісером кімнатні квіти, квілінг, шахи, кулінарія, моделювання тощо – для цього треба знаходити час, адже заняття

улюбленою справою неодмінно покращить настрій, відволіче від негативних думок, заспокоїть нервову систему.

Контролюйте стан свого здоров'я. В умовах постійного стресу можна не звернути увагу на погіршення самопочуття, приписуючи все нервовим навантаженням, стресам, переживанням тощо. проте, деякі хвороби бувають підступними та потребують додаткової діагностики. Не забувайте про себе, піклуйтеся про своє здоров'я. Здоровий соціальний педагог принесе більше користі суспільству, аніж хворий.

Піклуйтеся про своїх близьких. Соціальний педагог – це також чиясь мама чи тато, донька чи син, дружина чи чоловік, сестра чи брат. Не варто забувати про те, що Ваші близькі потребують Вашої уваги – телефонного дзвінка чи короткої зустрічі. Війна вчить нас цінувати кожен мить, тож варто проводити більше часу з найріднішими людьми. Якщо буде гармонія у взаємовідносинах в родині, то і виконувати професійні функції буде простіше, адже за кожним успішним фахівцем стоїть надійний тил – його родина.

Будьте взірцем позитивного настрою. Виконання професійних обов'язків соціального педагога вимагає багато уваги приділяти іншим людям – дітям, їхнім батькам, колегам. Це віднімає багато енергії та сил. Саме тому варто поповнювати запас позитивних емоцій через позитивний настрій, почуття гумору, добру посмішку, дружні обійми тощо.

Висновки до третього розділу

У розділі проаналізовано форми соціально-педагогічної діяльності для формування моральних цінностей здобувачів освіти. До найбільш значущих моральних цінностей здобувачів освіти відносимо патріотизм, громадянську позицію, совість, відповідальність, оптимізм, взаємодопомогу.

Зокрема, на наше переконання, оптимальними формами роботи для формування та розвитку означених моральних цінностей можна вважати: бесіду, квест, перегляд відеороликів, тренінг. Також можливо впроваджувати такі форми як диспути, засідання «круглого столу», семінари, конференції, екскурсії, майстер-класи, інтерактивні ділові ігри тощо.

На основі ґрунтовного теоретичного аналізу наукових джерел та власного педагогічного досвіду надано методичні рекомендації соціальним педагогам щодо підвищення ефективності професійної діяльності в умовах війни. Зокрема це: застосування принципів тайм-менеджменту, впровадження в професійну діяльність кращого світового та вітчизняного інноваційного досвіду, виділення часу на хобі, слідкування за власним здоров'ям, піклування про близьких та рідних, позитивний настрій та почуття гумору.

ВИСНОВКИ

Актуальність теми дослідження зумовлена війною та важливістю виконувати соціально-педагогічну діяльність, зокрема в закладах освіти, незважаючи ні на що. Надання комплексу соціально-педагогічних послуг учасникам освітнього процесу, місцевим мешканцям, біженцям та усім, хто цього потребує, є невід'ємним складником забезпечення добробуту та всебічної підтримки населення держави у надскладні часи воєнного стану.

У дослідженні зроблено акцент на освітній галузі, зокрема на професійній діяльності соціальних педагогів в умовах війни, адже саме вони забезпечують процес соціалізації особистості дитини, який, як правило, проходить саме під час навчання. Тому пошук оптимальних шляхів удосконалення професійної, а саме соціально-педагогічної діяльності педагогічних кадрів закладів освіти є важливою проблемою, що потребує розв'язання.

Поставлені завдання дослідження були виконані та зроблені такі висновки.

Досліджено особливості соціально-педагогічної діяльності соціальних педагогів. Встановлено, що соціально-педагогічна робота і соціально-педагогічна діяльність не є тотожними поняттями, хоча і дуже близькі за змістом. Розуміємо соціально-педагогічну роботу як різновид соціально-педагогічної діяльності, який здійснюється у будь-якому соціальному інституті та спрямовується на конкретний об'єкт впливу.

На основі аналізу Положення про психологічну службу у системі освіти України та посадової інструкції соціального педагога закладу освіти уточнено основні вимоги до цієї посади, зокрема його функції, обов'язки, права, відповідальність та взаємини за посадою. Визначено особливості соціально-педагогічної діяльності в умовах війни та конкретизовано основні проблеми, з якими стикнулися педагогічні працівники в умовах воєнного стану.

Визначено основні види професійної діяльності соціальних педагогів в умовах війни. До видів соціально-педагогічної діяльності, які стали провідними у воєнний час, ми відносимо: організаційна підтримка дистанційного навчання; волонтерський рух; соціально-педагогічне консультування; підвищення кваліфікації соціальних педагогів.

Здійснено порівняльну характеристику умов праці соціально-педагогічних працівників довоєнного періоду та періоду війни за такими видами: організаційна, консультативна, правозахисна, методична, просвітницька, виховна. Виявлено певні відмінності у реалізації соціально-педагогічних послуг в різні періоди, що пояснюється соціальними потребами клієнтів, зокрема учнів, їхніх батьків, педагогічного колективу, мешканців прилеглих до закладів освіти мікрорайонів.

Надано методичні рекомендації соціальним педагогам щодо організації професійної діяльності в умовах війни, зокрема це: застосування принципів тайм-менеджменту у професійній діяльності, впровадження в щоденну діяльність кращого світового та вітчизняного інноваційного досвіду; виділення часу на заняття хобі; слідкування за власним здоров'ям; піклування про близьких та рідних; позитивний настрій та почуття гумору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архипова С. П., Майборода Г. Я., Тютюнник О. В. *Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб.* Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 496 с.
2. Винничук Р. *Природа креативності та її роль в освітньому процесі. Вища школа.* 2020. № 10. С. 47-58.
3. *Вступ до спеціальності «соціальна педагогіка»: навчальний посібник / автори-укладачі Л. І. Міщик, О. П. Демченко; за заг. ред. Л. І. Міщик.* Глухів, 2013. 250 с.
4. Дмитренко Н. М. *Діяльність соціального педагога закладу загальної середньої освіти з розвитку особистої, громадянської та соціальної компетентностей здобувачів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 21.10.2022 р.* Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 225 с. С.76 – 78.
5. *Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>
6. Жигайло Н. І. *Соціальна педагогіка : навч. посіб.* Львів : Новий світ, 2007. 256 с.
7. Зверева І. Д., Коваль Л. Г., Хлебик С. Р. *Соціальна педагогіка: навч. посібник.* Київ : Вид-во ІЗМН, 2010. 390 с.
8. Зверева І.Д. *Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика: Монографія / Ірина Дмитрівна Зверева.* – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 333 с.
9. Капська А. Й. *Соціально-педагогічне консультування як чинник попередження конфліктів старшокласників / А. Й. Капська, А. П. Циганенко. Науковий часопис Національного педагогічного університету*

імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2017. Вип. 23. С. 36-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2017_23_9

10. Караман О. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи як категорії соціальної педагогіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*, 2021. Вип. 21. С. 69 – 72.
11. Кравченко М. Інновації державної політики у сфері соціального захисту населення України. *Збірник наукових праць «Ефективність державного управління»*. 2014. № 40. С. 101-108.
12. Криворізька гімназія № 51 Криворізької міської ради. Офіційний сайт. URL: https://kzsh_51.dnepredu.com/uk/site/navchannya-ditei-z-osobli.html
13. Криворізька гімназія № 90 Криворізької міської ради. Офіційний сайт. URL: <https://kzsh90.dnepredu.com/uk/site/psychologist.html>
14. Криворізька гімназія № 91 Криворізької міської ради. Офіційний сайт. URL: <https://kg091.dnepredu.com/uk/site/parents-info.html>
15. Криворізький Центрально-Міський ліцей Криворізької міської ради. Офіційний сайт. URL: <https://www.kcml.dp.ua/>
16. Лещук Г. В. Соціальне виховання як соціально-педагогічна категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. Вип. 22. С. 90– 92.
17. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. К. : Каравела, 2009. 368 с.
18. Напрями розвитку молодіжної політики під час війни та роль молоді у цих процесах. URL: <https://mms.gov.ua/news/zastupnicya-ministra-marina-popatenko-obgovorila-zpredstavnikami-organiv-miscevogo-samovryaduvannya-ta-molodi-napryami-rozvitku-molodizhnoyipolitiki-pid-chas-vijni-ta-rol-molodi-u-cih-procesah>
19. Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня

- 2022 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 175 с.
20. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
21. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник / за ред. С. Шкарлета, А. Вітренка, В. Рогової та ін. Київ, 2022. 358 с.
22. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 504 с.
23. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці: базові симптомокомплекси: монографія. Суми: Університетська книга, 2012. 478 с.
24. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 року, № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
25. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 р. № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
26. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 року № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
27. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник / Н. І. Рудкевич. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.
28. Сейко Н.А. Соціальна педагогіка: Курс лекцій. Житомир: Житомир.держ. пед. ун-тет, 2002. 260 с.
29. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
30. Сорочинська В. Є. Основи превентивної педагогіки: навч. посіб. Вінниця: Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2008. 173 с.

31. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. А.Й. Капської К.: Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.
32. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів: наук.-навч.-метод. посіб. для студ., маг., асп. та спец. у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи / Л. Ц. Ваховський, О. Л. Караман, М. С. Кратінов, О. П. Песоцька, С. Я. Харченко. Луганськ, 2003. 198 с
33. Соціально-педагогічна діяльність в умовах трансформації суспільства: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / С. П. Архипова, Т. М. Десятов, І. І. Курляк, Л.І.Міщик, Г.Я.Майборода та ін. ; за заг. ред. С. П. Архипової. Черкаси : ФОП Гордієнко Є.І., 2014. 235 с.
34. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. / за заг. ред. проф. А. Й. Капської. Київ, 2000. 372 с.
35. Трубавіна І. М. Концепція «допомоги для самопомоги» в соціальній роботі в Україні. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2003. № 3. С. 44-51.
36. Чуйко О. В. Проблеми та перспективи розвитку психологічної служби в школі. *Вісник Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота*. 2018. Т. 1, № 3. 48-53 с.
37. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності. Навч. посіб. Центр учбової літератури. 2012. 248 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

[Вопросы](#) [Ответы](#) [Настройки](#)

Професійна діяльність в умовах війни

Шановні соціальні педагоги закладів освіти! З метою виявлення особливостей Вашої професійної діяльності в період до війни та під час війни, просимо Вас пройти коротке опитування. Дякуємо заздалегідь!

Чи змінилися Ваші професійні обов'язки в період воєнного стану в державі?

так

ні

частково, стало більше обов'язків

Чи змінилися пріоритети виконання професійних завдань в умовах війни ?

так

ні

Вопросы Ответы Настройки

Які нові методи Ви впроваджуєте в професійну діяльність в умовах війни?

- нових методів роботи не впроваджую
- все залежить від ситуації
- методи професійної діяльності змінилися, додалися адміністративні

Які форми роботи стали пріоритетними під час війни?

- соціально-педагогічне консультування
- профорієнтаційна робота
- індивідуальні бесіди
- психологічний тренінг
- Ваш варіант

Вопросы Ответы Настройки

які проблеми у професійній діяльності Ви можете визначити як такі, що актуалізувалися з початку війни?

- Нових немає, проблеми залишилися ті ж самі
- збільшилася кількість пільгових категорій здобувачів освіти
- збільшилося навантаження через ненормовані умови роботи
- зменшилася оплата праці
- зменшилася кількість працівників у зв'язку із евакуацією
- Ваш варіант

Як на Ваше переконання, можна покращити якість надання соціально-педагогічних послуг в умовах війни?

- збільшити штат соціальних педагогів
- покращити мотивацію працівників через матеріальне заохочення
- посилити відповідальність за виконання професійних обов'язків

[Вопросы](#) [Ответы](#) [Настройки](#)

Як на Ваше переконання, можна покращити якість надання соціально-педагогічних послуг в умовах війни?

- збільшити штат соціальних педагогів
- покращити мотивацію працівників через матеріальне заохочення
- посилити відповідальність за виконання професійних обов'язків
- залучати інших педагогічних працівників до виконання завдань соціального педагога
- Ваш варіант

Чи відчуваєте Ви підтримку адміністрації ЗЗСО при виконанні професійних обов'язків в умовах війни?

- так, це завжди так було
- так, зараз відчуваю
- ні

[Вопросы](#) [Ответы](#) [Настройки](#)

Чи відчуваєте Ви підтримку адміністрації ЗЗСО при виконанні професійних обов'язків в умовах війни?

- так, це завжди так було
- так, зараз відчуваю
- ні

Що можна віднести до особливостей соціально-педагогічної роботи воєнного періоду?

- ненормований робочий день
- швидка зміна видів діяльності
- надскладні стресові умови праці
- зміна пріоритетностей виконання завдань
- волонтерська діяльність
- робота з ВПО
- ...

[Вопросы](#) [Ответы](#) [Настройки](#)

Як на Вашу думку місцеві органи влади сприяють покращенню організації соціально-педагогічної роботи?

- ніяк
- органи влади, на жаль, тільки контролюють, а не допомагають
- в умовах війни саме органи влади стали на допомогу, зокрема гуманітарною допомогою для ВПО...
- важко відповісти
- Ваш варіант

Чи задоволені Ви, наскільки це можливо, в умовах війни, рівнем організації надання освітніх послуг в місті Кривому Розі?

- так, повністю
- так, але є деякі зауваження
- ні, рівень надання освітніх послуг суттєво знизився

[Вопросы](#) [Ответы](#) [Настройки](#)

в умовах війни саме органи влади стали на допомогу, зокрема гуманітарною допомогою для ВПО...

- важко відповісти
- Ваш варіант

Чи задоволені Ви, наскільки це можливо, в умовах війни, рівнем організації надання освітніх послуг в місті Кривому Розі?

- так, повністю
- так, але є деякі зауваження
- ні, рівень надання освітніх послуг суттєво знизився

Які б побажання сдля покращення якості надання соціально-педагогічних послуг в умовах війни Ви б могли висловити ?

- Ваш варіант